№ 69 Մարիա 29 (Մայիսի 11) 1880 Մարիա 29 (Մայիսի 11) № 69

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի կէս տարվանը 6 ռուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպեկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմայն խմբագրատան մէջ։

Հասարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Типограф. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և ազգ օրերից)

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Հայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ։

ՌՈՒՍԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեր կանանց առաջին քայլերը— Ներքին տեսութիւն։ Պոմ Լօրիս-Մելիքովի գործունէութիւնը։ Զան Վիլիամ Դրէպերի գրքի թարգմանութիւնը։ Նամակ Ալէքսանդրապոլից։ Նամակ Նուխուց։ Նամակ Խմբագրին։—Արտաքին տեսութիւն։ Ֆրանսիա։ Անգլիա։—Պէտքին հեռագրերը։—Հայտարարութիւններ։— Բանասիրական խնդիր։

ՄԵՐ ԿԱՆԱՆՑ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐԸ

Վերջին ռուսութիւրքայ պատերազմից յետոյ մեր թէ Թիֆլիսի և թէ այլ քաղաքների հայուհիները, որոնք առաջ միշտ անտարբեր էին դէպի որ և է ազգային շարժում, սկսեցին հետզհետէ մասնակցել այդ շարժումներին։ Այլ և այլ հայաբնակ քաղաքներում կանայք փողեր էին հաւաքում յօգուտ «Ընարատեան» ընկերութեան, պատերազմի ժամանակ Թիֆլիսի կանայք փողեր էին ժողովում յօգուտ հայ գաղթականների։

Այժմ երբ սովը յայտնվեցաւ Հայաստանում, մեր տիկինները և օրիորդները անտարբեր չը մնացին դէպի իրանց եղբայրակիցների վիճակը։ Հայուհին ամեն տեղ հանգանակութիւն է ժողովում, մասնակցում է կօնցերտին, մասնակցում է մասնաժողովին, տնից տուն ման գալով փողեր է ժողովում, մասնակցում է սիրողների ներկայացումներին յօգուտ հայ սովատանջների և վերջապէս այս օրերս մեր հայուհիները խաղալու են ալէէգրի, յօգուտ Հայաստանի սովատանջների։

Չէ կարելի չուրախանալ որ վերջապէս հայ կինը սկսում է հասկանալ իր պարտաւորութիւնը, սկսում է հասկանալ որ ոչ մի ազգային, հասարակական շարժում կենդանի չի լինի, մինչև որ մարդկութեան կէսը անտարբեր կը մնայ, մինչև որ մարդկութեան երկու սեռերն էլ չը մասնակցեն այդ շարժմանը։ Ամեն նոր մարգապետութիւն, գաղափար, հասարակական շարժում մեռած կը լինեն, մինչև որ կանայք հասարապէս տղամարդիկների հետ չը համակրեն այն նոր գաղափարին և վարդապետութեանը, չը մասնակցեն ընդհանուր շարժմանը։

Մենք մեր կանանց սեռից հրաշք չենք պահանջում,—մեզանից ոչ ոք հրաշք չէ գործում.... Թող միայն կատարեն իրանց պարտաւորութիւնը, և մենք գոհ կը լինենք և համոզված կը լինենք որ այսուհետև երբ կանայք տղամարդկանց հետ միասին ձեռք ձեռքի տուած միասին կրնթանան ամեն ազգային, հասարակական գործերի մէջ, այդ գործերը անհամեմատ աւելի լաւ կը յաջողվեն, քան թէ առաջ, երբ հայ կինը սառնութեամբ և սպանիչ անտարբերութեամբ էր նայում տղամարդու բոլոր ջանքերի վրա։

Թող հասկանան մեր հայուհիները և այն, որ միայն այն ժամանակ կանայք միջոց կունենան ապագայում տղամարդկանց հետ հաւասար հասարակական իրաւունքները պահանջել, երբ ի բանը էլ կը մասնակցեն հասարակական կեանքի ամեն օգտաւէտ շարժումներին։

Հրաւիրում ենք մեր Թիֆլիսի հայոց ամբողջ հասարակութեանը համակրութեամբ վերաբերվել դէպի մեր հայուհիներից յօգուտ Հայաստանի սովատանջների ձեռնարկած վիճակախաղը։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՄՈՍ ԼՕՐԻՍ-ՄԵԼԻՔՈՎԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆԸ

Վիէննայի «Polit. Corresp.» լրագրի մէջ տպված է հետևեալը կոմս Լօրիս-Մելիքովի գործունէութեան մասին։

«Կոմս Լօրիս-Մելիքով շարունակ աշխատում է անցեալի մեղքերով հաւաքված աղբը մաքրել և Ռուսաստանի վերանորոգութեան համար հաստատ հող պատրաստել։ Նրա նախագծի այն մասը, որ ձգտում էր ամբոխի անբաւականութիւնը վերջը դնել, այժմ իրագործման ճանապարհի վրա է։ 1874 թուականից սկսված առանց բացառութեան, բոլոր ազնիւ մարդիկ, կարծես, երազի մէջ տեսնում էր այդ բոլորը։ Ինչու էֆէնդին խաբեց նրան։ Միթէ այդ բոլորը ձեի համար էր կատարվում, որպէս հաւատացնում էր էֆէնդին։

Վարդանին, Հայրապետին և Ալօին տարան և կողպեցին մի չինովնիկի մէջ, որ ծառայում էր որպէս ցորենի ամբար։ Նրա յատակը և պատերը կառուցված էին քարից, կրով ամուր կպցրած միմեանց հետ, որ մէնները չը կարողանան ծակել և ցորենը փչացնել. լուսամուտները նեղ էին և պատած ցանցատեսակ երկաթով, որ ազդեցում էին թաւշեների ներս մտնելը։ Այս չինովնիքը ամեն յարմարութիւն ունէր այս գիշեր բաւական ամուր բանտի փոխարէն ծառայելու։ Մի անկիւնում վառվում էր խղճալի ճրագ և տարածում էր իր լոյսը ամբարի խստաք կամարների մէջ։

Հայրապետը և Ալօն լուռ էին, նրանց դէմքի վրա նկարված էր խորին յուսահատական տխրութիւն դատն զարհուրանքի հետ։ Նրանց յայտնի էր թուրք ասիմանաւորների անգթութիւնը, որ մի ամենաչնչին յանցանք պատճառ բռնելով, և չատ անգամ մեղադրութիւնները իրանք հեղինակելով, և արդարին յանցանքի մէջ զրպարտելով,—միշտ պատրաստ էին կեղեքել, մաչել և ոչնչացնել անմեղներին, մանաւանդ երբ նրանք հայ էին և փոքր ի չատէ ուշեւոր մարդիկ էին։ Իսկ այժմ յանցաւոր համարվելու համար բաւական ապացոյցներ կային։ Բայց որպէս յայտնվեցան, ով պէտք մատնած վիճէր։—Այդ մասին նրանք մի որոշ կարծիք կազմել չէին կարողանում։

Վարդանը, կարծես, հանգիստ էր։ Նրա հանգստութիւնը նեմնում էր մրկածուփ ծովի խաղաղութիւնը, որ տիրում է ալեկոծութիւնից յետոյ։

—Ես ձեզ մի առակով կը բացատրեմ բոլորը, ասաց նա իր բանտակիցներին.—Աստուած ծառերը լուր տարան իրանց թագաւորին, ասելով, թէ յայտնվել է մի գործիք, որ մեզ անխնայ կոտրում է։—Էնչպէս է կազմված այդ գործիքը, հարցրեց թագաւորը։—«Ճշմարտ, պատասխանեցին ծառերը։—Էնչպէս է կազմված նա, հարցրեց թագաւորը։—«Ճշմարտ, պատասխանեցին ծառերը։—Էնչպէս է կազմված նա, հարցրեց մենք կը հարցնենք. այնտեղ ձեր անցագրի համարը և անունը գրված կը լինի։

—Ես կանդրանդիտ եմ. այս արհեստով պարապվող մարդիկ մաքսատան չեն մտնում։ Այն էլ կասեմ, որ ես հէնց առաջուց անցագիր չունէի։

—Այդ դուցէ ձեզ կը ներվէր, եթէ դուք միայն կանդրանդիտ լինէիք, բայց դուք մեղադրվում էք մի ուրիշ յանցանքով ևս։

—Ինչով։

—Դուք լրտես էք։

—Ուղիղ է...երևի, Թոմաս էֆէնդին է հաղորդել ձեզ... իսկապէս նա չատ ճշմարտախօս մարդ է... ասաց Վարդանը հեգնական եղանակով։

—Այդ մի և նոյն է, թէ ով է հաղորդել, պատասխանեց յիմնապետը, պահպանելով պաշտօնական մարդու սառնասրտութիւնը.—կասկածաւոր մարդիկ, մանաւանդ այս պատերազմական ժամանակներում, մենք մեր երկրում չենք թողնում։ Ձեզ այս գիշեր կը պահեն այստեղ և առաւօտեան կը տանեն զինուորական գործակատարի մօտ. նա կը կարգադրէ ձեր վիճակը։

—Ուրեմն ինչ հարկ կար այդ բոլոր հարցուփորձը անելու, երբ իմ վիճակը զինուորական գործակատարի մօտ պէտք է վճռվի։ Դուք կարող էիք հէնց սկզբից կալանաւորել ինձ և ուրիշ ոչինչ։ Բայց ձեր սովորութիւնն է։ Այստեղ վերջին զգաթիան անցամ, երբ ուղարկվում է մի յանցաւորի ետևից, նա կատարում է այն բոլորը, ինչ որ պէտք է անէր բարձր դատարանը։

Ցիանապետը թէև վիրաւորվեցաւ, բայց ոչինչ չը պատասխանեց։ Նա կանչեց չորս զաթիքներ և հրամայեց, որ տանեն և պահեն Վարդանին։ Նա ամենևին ընդդիմադրութիւն գործ չը դրեց և թողլ տուեց, որ կալանաւորեն իրան։

Վարդանին տանելուց յետոյ յիմնապետը դարձաւ դէպի Հայրապետը և Ալօն։

—Դրանցից ոչինչ հարցնել պէտք չէ, հրամայեց նա.—դրանց յանցանքը յայտնի է։ տարէք, զգուշութեամբ պահեցէք։

Ներսի խաչաձև խորշի թմբութեան մէջ, որպէս մի

լոր քաղաքական դատերը Նորից կը քննվին կայսերութեան սովորական դատարաններում: Այդպիսով արդարացած անձինքների թիւը բաւական նշանաւոր կը լինի: Մօտ 1200 մարդ միայն ուսանողներ և երիտասարդներ կը վերադարձնվին իրանց ընտանիքներին: Մնց կը վերարերի կալանաւորված ասոցիացիաներին, օջիցերներին, վաճառականներին, հոգևորականներին և գիւղացիներին, նրանց թիւը այնքան մեծ է, որ եթէ այդ թիւի 20% վերադարձնվի հասարակութեանը, այդ 20% էլ դարձեալ մի բանի հազարի կը հասնի: Կարգադրող բարձր մասնաժողովի նախագահը փաստերով հաստատեց, որ վերջին տարիների ընթացքում շատերը դատապարտվում էին մասամբ առանց ապացոյցների և մասամբ այնպիսի յանցանքների պատճառով, որոնց օրէնքը թեթև պատիժ է տալիս:

«Թէպէտ զանազան կողմերից ամեն տեսակ միջոցներ գործ դրին, որպէս զի մոռացութեան տրվին հասարակութենից արդէն հանված յեղափոխական տարրերը, այնուամենայնիւ կոմս Լօրիս-Մելիքովի եռանդուն աշխատանքներին աջոդվեցան այնպիսի միջոցներ գործադրել տալ, որոնք հասարակութեան բոլոր դասակարգերին մեծ բաւականութիւն պատճառեցին: Հէնց որ ստորագրվեցաւ այդ հրամանը, կարգադրող բարձր մասնաժողովի նախագահը, արդարադատութեան և ներքին գործերի մինիստրների հետ նախապէս յարաբերելուց յետոյ, եւրոպական և ասիական Ռուսաստանի բոլոր գլխաւոր-Նահանգապետներին և Նահանգապետներին հրամաններ ուղարկից խնդրն սկսել այն մեղադրվածների գործերի վերաքննութիւնը, որոնք վերջին հինգ տարիների ընթացքում այս կամ այն ասոցիացիայի ազատութենից զրկվելու են դատապարտված:

«Կոմս Լօրիս-Մելիքովի գլխաւոր հոգսերից մէին էլ այնէ, որ առնաց գրականութիւնը ազատէ այն ձնշումից, որ, չը նայելով վերջին 10 տարիների ընթացքում կատարված վերանորոգութիւններին, նրա վրա ծանրացած է: Ինչպէս պարբերական հրատարակութիւնները, նոյնպէս և ամբողջ գրականութիւնը

Թագաւորը:—«Գիւտը երկաթից է, բայց կոթը փայտից, պատասխանեցին ծառաները:—«Դա չատ վտանգաւոր գործիք է, պատասխանեց թագաւորը, երբ կոթը մեզանից է»...

—Կոթը մեզանից է...կրկնեց վարդանը, չեշտելով առաջին բառը:—Մենք հարստարարդ, մեզ կողոպտող, մեզ տանջող, մեզ սպանող, մեզ ոչնչացնող և մեր տունը քանդող գործիքի կոթը մեզանից՝ հայերից է, Թոմաս էֆենդիները, սխալամիտ գիւղական մուխթարը մինչև բարձր Դրան հայ ամիրան, այս տեսակ կոթեր են մեր թշնամիների ձեռքում: Հայոց պատմութեան մէջ երբէք պակաս չեն եղել այս չար և վնասակար կոթերը: Ուր կը տեսնէք հայրենիքը և ազգը օտարի ձեռքը մատնեալ,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայ թագաւորի գահնկալութիւնը և նրա զաւակները օտարի ձեռքը յանձնելը,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայ թագաւորի դէպի աքսոր մատնութիւն և նրա մայրաքաղաքի գոնները թշնամու առջև բաց անելը,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայրենի հողը հայի արիւնով ներկված, նրա բնակութիւնները կրակով ոչնչացրած և նրա զաւակները գերի տարված,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք կրօնի, ազգութեան և տունը եկեղեցու զաւակութիւն,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Մի խօսքով, ամեն թշուառութիւնների մէջ, ամեն հաղթանակների մէջ, և մեր թշնամիներից կրած ամեն տեսակ եղեռնագործութիւնների և բարբարոսութիւնների մէջ միշտ գործել է հայի մատը: Հայը ինքն է փորել իր ազգային չենքերի հիմքը, և ինքն իր ձեռքովն է կործանել իր տունը և նուիրական հաստատութիւնները....Ինչու ենք մեղադրում օտարներին:

Ապէն և Հայրապետը խորին տխրութեամբ լսում էին վարդանի խօսքերը, վերջինը հարցրեց.

—Ուրեմն մեր բոլոր յոյսերը ոչնչացան....ուրեմն մեր չնչուածքը գեռ էլ հիմքի մէջ, գեռ կատար չը հասած, կործանվեցաւ...

ցինզուարի կողմից մեծ արդելքների էր հանդիպում, թէպէտ նրա մէջ յայտնի ապատամութիւն էլ կար: Ամենից վատն այն էր, որ ոչ ոք չը գիտէր, թէ տպագրական գործերի կատարվելը, գաղտնի խորհրդատու Գրիգորիվ ինչ տեսակ հայացքներին և ինչպիսի քաղաքական ուղղութեանը թշնամաբար էր վերաբերվում: Այդ անձը այժմ փոխարինված է եւրոպական կրթութիւն ստացած, ազատամիտ, մի և նոյն ժամանակ կառավարութեան հայացքները բաժանող գօսպոր Արապյով: Սա վերջին ժամանակներում Լեռանդի նահանգապետ էր և այնտեղ նրա ժողովրդականութիւնը այն ասոցիացիի հետ, որին հանիւ թէ երբէք հասած լինի ռուս կառավարչի ժողովրդականութիւնը: Անխոսված այդ անձի կառավարութեամբ քաղաքական ամենօրեայ մամուլը բոլորովին ազատ կը զարգանայ և այդ զարգացմանը գօսպոր Արապ, իր յայտնութեան հաճելամ, եռանդով կը նպաստէ:

ՋՕՆ ՎԻԼԻԱՄ ԴՐԷՊԷՐԻ «ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄՏԱԿԻՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՐՈՒՍԻԱՅԻ» ԹԱՐԳ. Ռ. ՎԱՐԴ. ՍԵՂՐԱԿԵԱՆՆ, ՇԱՐԵՆ 1880

—

Նարեւումս հայ գրականութիւնը հարբուստացաւ վերջին հինգ անուանի հեղինակի գործով, որի հայ թարգմանութիւնը թէև ահա ամբողջ 6 տարի է որ սկսված էր, բայց մինչ այսօր՝ գուցէ նիւթական պատճառներով, չէր հրատարակվում: Թողնելով մի ուրիշ անգամի խօսելու այն մեծ նշանակութեան մասին, որ Դրէպէրի հռչակաւոր գիրքը ունեցաւ և ունի ամբողջ եւրոպական գրականութեան համար, այն յեղափոխութիւնը, որ նա գործեց մոցնելով փիլիսոփայական գիտութիւնների մէջ բոլորովին նոր հայեացք և ուղղութիւն և առանց ծանօթացնելու նրա հիմնական մտքի և բովանդակութեան հետ, քան որում դա լրագրական շրջանից դուրս է, մենք կը խօսենք միայն գրքի արտաքին կողմերի և մանաւանդ թարգմանութեան արժանաւորութեան մասին:

Անշուշտ Դրէպէրի պէս գրքի հայ թարգմանութիւնը պիտի մատչելի լինի միայն մի ընտրեալ դասի, որ կրում է «հայ ինտելիգենցիա» անուն: Այս հանգամանքը թարգմանիչը, անպատճառ, իր նկատի է ունեցել, ուստի և գիտէ, որ մեր պահանջը նրանից, իբրև մի այնպիսի գրքի թարգմանչից, որ նշանակված է ոչ ընդհանուր ընթերցանութեան համար, պէտք է և փոքր ինչ խիստ լինի: Վերջին ժամանակներս առհասարակ շատ յաճախ երևան են գալիս զանազան թարգմանութիւններ, մանաւանդ վիպասանական աշխարհից և այդ թարգմանութիւնների մէջ մի բան նկատելի է նկատել, որ պ. պ. թարգմանիչները ամենեին պատրաստված անձինք չեն լինում իրենց գործի համար: Ով որ փոքր ի շատէ սովորում է ռուս լեզուն, ձեռնարկում է խնդրն թարգմանութեան, առանց աջ ու ձախ նայելու և առանց ընտրութեան: Թարգմանչից պահանջվում է, որ նա ոչ թէ միայն կատարելապէս իմանայ այն լեզուն, որից թարգմանում է և ծանօթ լինի նրա գրականութեան պատմութեան հետ, այլ և հիմնապէս տեղեակ լինի այն առարկային, որ թարգմանելի գրքի նիւթն է կազմում: Կարող ենք վկայել, որ հ. Սեդրակեան հաստատում է մեզ այդ պայմաններին: Դրէպէրիս պէս գրքի դժուար թարգմանութեան գործի մէջ: Արիստակէս վարդապետը առաջ քան ձեռնարկելու այդ թարգմանութեան, չէ զբաղել ծանօթանալու այն գիտութիւնների հետ, առանց որոնց դժուար է հասկանալ Դրէպէրի գրքերը: Եւ ճշմարիտ, իբրև մի երգնիրի բացատրութիւն մեր վարդապետների մէջ, նա միշտ ձեռք է բերում և ուսումնասիրում այն բոլոր գլխաւոր արտադրութիւնները, ինչ որ առկայ է և տպվում է եւրոպական գրականութիւնը:

Ինչ վերաբերում է տպագրութեան, պէտք է ասել որ արտաքին կողմից չատ լաւ էլ, մանաւանդ չատ տպագրական սխալներով, տեղ տեղ անորոշ և անկանոն տառերով: Բայց այդ ամենը առաջ է եկել ոչ թէ իրեն թարգմանչի անուշադրութիւնից, կամ խնայողութիւնից, այլ տպարանատիրոջ իր պարքը անբարեխղճաբար կատարելուց: Ցաւալի է, որ նուշտ հոգնոր զգրոցի տպարանը, որտեղ մի ժամանակ բաւական գրքեր տպվում էին, այժմ այլ ևս զգալութիւն չունի. այստեղ անցեալ տարի մի մասնաւոր տպարան է բացվել, որի առաջին պտուղը Դրէպէրի թարգմանութիւնն է: Թէև այդ տպարանը հ. Սեդրակեան պայման է կապել օրինաւոր կերպով տպագրելու, բայց, ինչպէս գրքից երևում է, նա շատ տաքար չէ ուսնեցել, օրինակ՝ «ի» տառը չունենալով, նա «իս» և «ւս» է գրել:

Դալով թարգմանութեան լեզուին պէտք է ասած, որ բաւականին յաջող է գուրս եկել: Ճշմարիտ, տեղ տեղ կան խորթութիւններ, բայց պէտք է ի նկատի ունենալ այն հրեշտաղ դժուարութիւնները, որ պատահում են ամեն մի այդպիսի գրքի թարգմանութեան ժամանակ: Հ. Սեդրակեան ոչ թէ պէտք է հարգաւոր բառերի միտքը վերատուգէր, այլ և հարիւրաւոր նոր ակնարկական բառերի հայ թարգմանութիւնը ստեղծէր: Մի բան միայն կարելի է առարկել, որ ուրիշ լաւ կը լինէր, եթէ թարգմանիչը թողներ առանց թարգմանութեան այն բոլոր բառերը, որոնք արդէն բոլոր եւրոպական լեզուներում գործ են ածում և քաղաքական իրաւունք են ստացել:

Հ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻՑ

Մարտի 28-ին

Կարդալով չատ անգամ ժրաջան «Մշակիդ» մեր թերեւում մեր պատուական Ադամարի տպագրած եղբայրների և քրոջերի սրտաճմլիկ աղաղակները, որը ուշց, հայրիկ հնց կանչելով չրջում են փոզոցէ փոզոց և հրատարակում դէպի դարեցուցիչ ամենայն վիճակի և հասակի մարդկանց, որոնք, միանգամայն և օրինակվելով մեր թիֆլիսի Ալարդեանան և թէ մասնաւոր դպրոցների աղկերտ-եղբայրներից, մենք ևս, Ա. Ե. տարբերանը մարմինը ծածկեց Նեղոսի ալիքների մէջ,—իմ սիրտը լցվեցաւ մի անսահման տանջութեամբ զէպի այն ազգերը, որ նոյնպէս հայանում են հայերին, երբ կարդացի, որ Մովսէսը, Եհովայի մարգարէն, ազգասիրութենից զրգռված սպանեց հրէական հայածող եգիպտացուն և նրա տեղ անորոշ և անկանոն տառերով: Բայց այդ ամենը առաջ է եկել ոչ թէ իրեն թարգմանչի անուշադրութիւնից, կամ խնայողութիւնից, այլ տպարանատիրոջ իր պարքը անբարեխղճաբար կատարելուց: Ցաւալի է, որ նուշտ հոգնոր զգրոցի տպարանը, որտեղ մի ժամանակ բաւական գրքեր տպվում էին, այժմ այլ ևս զգալութիւն չունի. այստեղ անցեալ տարի մի մասնաւոր տպարան է բացվել, որի առաջին պտուղը Դրէպէրի թարգմանութիւնն է: Թէև այդ տպարանը հ. Սեդրակեան պայման է կապել օրինաւոր կերպով տպագրելու, բայց, ինչպէս գրքից երևում է, նա շատ տաքար չէ ուսնեցել, օրինակ՝ «ի» տառը չունենալով, նա «իս» և «ւս» է գրել:

Դալով թարգմանութեան լեզուին պէտք է ասած, որ բաւականին յաջող է գուրս եկել: Ճշմարիտ, տեղ տեղ կան խորթութիւններ, բայց պէտք է ի նկատի ունենալ այն հրեշտաղ դժուարութիւնները, որ պատահում են ամեն մի այդպիսի գրքի թարգմանութեան ժամանակ: Հ. Սեդրակեան ոչ թէ պէտք է հարգաւոր բառերի միտքը վերատուգէր, այլ և հարիւրաւոր նոր ակնարկական բառերի հայ թարգմանութիւնը ստեղծէր: Մի բան միայն կարելի է առարկել, որ ուրիշ լաւ կը լինէր, եթէ թարգմանիչը թողներ առանց թարգմանութեան այն բոլոր բառերը, որոնք արդէն բոլոր եւրոպական լեզուներում գործ են ածում և քաղաքական իրաւունք են ստացել:

Հ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻՑ

Մարտի 28-ին

Կարդալով չատ անգամ ժրաջան «Մշակիդ» մեր թերեւում մեր պատուական Ադամարի տպագրած եղբայրների և քրոջերի սրտաճմլիկ աղաղակները, որը ուշց, հայրիկ հնց կանչելով չրջում են փոզոցէ փոզոց և հրատարակում դէպի դարեցուցիչ ամենայն վիճակի և հասակի մարդկանց, որոնք, միանգամայն և օրինակվելով մեր թիֆլիսի Ալարդեանան և թէ մասնաւոր դպրոցների աղկերտ-եղբայրներից, մենք ևս, Ա. Ե. տարբերանը

թագաւորը:—«Գիւտը երկաթից է, բայց կոթը փայտից, պատասխանեցին ծառաները:—«Դա չատ վտանգաւոր գործիք է, պատասխանեց թագաւորը, երբ կոթը մեզանից է»...

—Կոթը մեզանից է...կրկնեց վարդանը, չեշտելով առաջին բառը:—Մենք հարստարարդ, մեզ կողոպտող, մեզ տանջող, մեզ սպանող, մեզ ոչնչացնող և մեր տունը քանդող գործիքի կոթը մեզանից՝ հայերից է, Թոմաս էֆենդիները, սխալամիտ գիւղական մուխթարը մինչև բարձր Դրան հայ ամիրան, այս տեսակ կոթեր են մեր թշնամիների ձեռքում: Հայոց պատմութեան մէջ երբէք պակաս չեն եղել այս չար և վնասակար կոթերը: Ուր կը տեսնէք հայրենիքը և ազգը օտարի ձեռքը մատնեալ,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայ թագաւորի գահնկալութիւնը և նրա զաւակները օտարի ձեռքը յանձնելը,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայ թագաւորի դէպի աքսոր մատնութիւն և նրա մայրաքաղաքի գոնները թշնամու առջև բաց անելը,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք հայրենի հողը հայի արիւնով ներկված, նրա բնակութիւնները կրակով ոչնչացրած և նրա զաւակները գերի տարված,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Ուր կը տեսնէք կրօնի, ազգութեան և տունը եկեղեցու զաւակութիւն,—այնտեղ խառն է եղել հայի մատը: Մի խօսքով, ամեն թշուառութիւնների մէջ, ամեն հաղթանակների մէջ, և մեր թշնամիներից կրած ամեն տեսակ եղեռնագործութիւնների և բարբարոսութիւնների մէջ միշտ գործել է հայի մատը: Հայը ինքն է փորել իր ազգային չենքերի հիմքը, և ինքն իր ձեռքովն է կործանել իր տունը և նուիրական հաստատութիւնները....Ինչու ենք մեղադրում օտարներին:

Ապէն և Հայրապետը խորին տխրութեամբ լսում էին վարդանի խօսքերը, վերջինը հարցրեց.

—Ուրեմն մեր բոլոր յոյսերը ոչնչացան....ուրեմն մեր չնչուածքը գեռ էլ հիմքի մէջ, գեռ կատար չը հասած, կործանվեցաւ...

Ես, կարծես, մարգարէի հոգով նախազուշակում էի, որ այսպէս կը վերջանայ, և մի ուրիշ վտանգ սպասելը՝ յիմարութիւն կը լինէր, պատասխանեց վարդանը:—Լաքը՝ պ. Սարմանը նոյնպէս երկյայութեան մէջ էր, և հազիւ հաւատում էր իր սկսած գործին: Ես բառ առ բառ լիշում եմ նրա յուսահատական խօսքերը, երբ միանգամայն հուսալով լի երիտասարդը ասում էր ինձ.—«Երբ որ և իցէ ժողովրդական չարժման գաղափարը մի քանի անհատների երևակայութեան ցընորք է միայն, և տակաւին չէ ընդհանրացել, չէ տարրացել ամբոխի գլխէ մի մասի մէջ,—մի հարուածով կարելի է ոչնչացնել բոլորը, երբ առաջնորդող անձինքը ոչնչացրած կը մնին: Բայց ամբոխը ուրիշ բան է. ամբոխի մէջ միտքը սպանել անհնարին է»:

—«Մենք, ասում էր նա, այժմ միայն սերմնացանի պաչան պիտի կատարենք, բայց ոչ հնձողին: Հնձողը պիտի Թողնենք ապագայ սերունդին»,—Եւ այդ էր պատճառը, որ վերջին օրերում նա ձեռնարկեց կառուցանել աւելի հաստատուն, աւելի նպատակայարմար հիմարկութիւններ, որպէս էին զպրոցները: Պ. Սարմանի գործունէութիւնը ապատամբական նպատակ չունէր. նա կրում էր աւելի յեղափոխական բնաւորութիւն, որ յետոյ ստացաւ բոլորովին նախապատրաստական կերպարանք: Միանգամայն դիմից նա ինձ մի առանձին ուրախ տպաւորեց, որ երբէք չէին նկատել նրա միշտ սառն դէմքի վրա. «Լաւարան, ասաց նա, մենք որ յանձն ենք առել ժողովուրդը կրթելու գործը, գեռ ես ինքներս անկիրթ ենք, գեռ ես չատ բան պիտի սովորենք նոյն իսկ ժողովրդից: Ժողովուրդը մի մեծ վարժապետ է: Նա մի հատկի առածի մէջ անհուն փիլիսոփայութիւն կայ. Լաքը, ասաց նա, թէ ինչպէս է ժողովուրդը արտայայտում իր յարաբերութեան պայմանները թուրքերի հետ. «Լան հետ հաչտ եղիր, բայց փայտը ձեռքիցդ բաց մի Թողու: Եւ արդարև, այդ առածի մէջ բովանդակված են գլխաւոր պայմանները, թէ որպէս պէտք էր վարվել մահմեդականների հետ: Նրանք կիսատագներ են, նրանց առաքիներից չը վիրաւորվելու համար, պէտք է միշտ փայտը ձեռքում պատրաստ ունենար: Եւ այդ էր պատճառը, որ պ. Սարմանը աշխատում էր զինուորել ժողովուրդը և նրան պաշտպանական զէնքի մէջ դնել:

Հայրապետը և Ապէն խորին ուշադրութեամբ լսում էին Նրանք, կարծես, մոռացել էին իրանց սեպհական ցաւը, մոռացել էին այն դառն վիճակը, որ առաջուան սպասում էր իրանց, և այժմ մոռանում էին մի ընդհանուր ցաւի վրա: Նրանք չատ անգամ լսել էին պ. Սարմանից նոյնպիսի մտքեր, բայց մինչև այնոր այնպէս պարզ չէին ըմբռնում նրանց խմաստը, որպէս այժմ.

Բանաը, կարծես, ոգեորել էր վարդանին: Նա խօսում էր առանց լռելու: Նա իր կեանքում չատ անգամ քանա էր մտել և դուրս եկել, բայց բանաը միշտ տխուր տպաւորութիւն էր թողել նրա վրա: Իսկ այժմ զգում էր մի տեսակ բաւականութիւն: Նա նմանում էր մի գաղտապարտեալի, որ մահուան սիւնի վրա, խորին արհամարհանքով նայում է դէպի անարդար աշխարհը, և ծիծաղում է չար մարդերի թեթևամտութեան վրա, իբ մտքի մէջ ասելով. «ահա ձեր բոլոր ուժը, զրահից աւել էլ ինչ կարող է անել... գուռ սպանում էք իմ մարմինը, բայց չէք կարող սպանել իմ սերմանած մտքերը....

—«Շատ հետ հաչտ եղիր, բայց փայտը ձեռքիցդ բաց մի Թողու...յաչալ տարաւ վարդանը:

—Այդ ուրիշ է: Կենտանական պայմանների այդ գրքոյթիւնը ծնում հրէշներ՝—ինձ նման հրէշներ.... Դուք, բաթալիաներ, երևի, գեռ ապրան չէք ճանաչել ինձ, որպէս եմ ես իսկապէս: Բայց որովհետև, գուցէ այդ վերջին գիշերը կը մնի, որ կարող եմ խօսել ձեզ հետ, ուրեմն լսեցէք. Ես այն մարդերից եմ, որ չատ վաղ սովորեցի չարը չարով վճարել, իմ ձեռքերը չատ անգամ չարաչարված են եղել արիւնով, բայց ոչ երբէք մի անմեղի արիւնով. Ես մի ժամանակ կրօնաւոր էի և Հին Կտակարանից այսքանը միայն սովորեցայ՝ «ակն ընդ ական», երբ կարդացի, որ Մովսէսը, Եհովայի մարգարէն, ազգասիրութենից զրգռված սպանեց հրէական հայածող եգիպտացուն և նրա

մարմինը ծածկեց Նեղոսի ալիքների մէջ,—իմ սիրտը լցվեցաւ մի անսահման տանջութեամբ զէպի այն ազգերը, որ նոյնպէս հայանում են հայերին, երբ կարդացի, որ Մովսէսը, Եհովայի մարգարէն ամբողջ ցեղեր ոչնչացրեց, մինչև կարողացաւ ուխտեալ երկիրը մաքրել օտարներից և Իսրայէլի որդիներին ընակեցնել նրանց տեղը,—ես մտածեցի, թէ նոյնպէս պէտք է վարվել թուրքերի, քրդերի և չէրքեզների հետ, որոնք բռնացել են մեր հայրերից մեզ մնացած ժառանգութեան վրա: Դա բնութեան մի և նոյն օրէնքն է, որ պ. Սարմանը բացատրում էր բոլորի օրինակով Բոլսերի մի տեսակը մնում է, խեղդում է, ոչնչացնում է մի ուրիշ տեսակին, և ինքը բռնում է նրա տեղը: Եթէ չենք ցանկանում որ զոյութեան այդ կռիւի մէջ ոչնչանանք, պէտք է ընդդիմադրութեան ուժ և ընդհանրութիւն ունենանք: Այդ յատկութիւնը կոչվում է ՆՈՅՆԱՊԱՆՈՒԹԻՒՆ: Պ. Սարմանի գլխաւոր նպատակը այն էր, որ ժողովրդի մէջ զարգացնի այդ յատկութիւնը:

—Ես վաղորդ սեպհականեցի այդ յատկութիւնը: Գուցէ բարոյագէտը կանուանէ ինձ անբարոյական, եղեռնագործ, գազան, գուցէ մարդասէրներ մեզանից կը համարեն ինձ,—բայց փոքր չէ, ես պէտք է վարվեմ այնպէս, ինչ Իր պատմվում է կեանքը: Իսկ երբ մարդիկ կը դարձրեն մեզ մի ինչ, երբ խաղաղութիւնը և քրիստոնեական երդասրերութիւնը կը թագաւորեն աշխարհի վրա,—ես պատրաստ եմ լինել ամենայարմար և համբերվել իմ թշնամիների հետ...

Այսպէս, գեռ երկար խօսում էին նրանք, մի չի տրագի մէջ վառված եղը ապատվեցաւ, մի քանի բոպէ պլպլաց, ծխրատաց և ապա հանգաւ բանտի մէջ տիրեց մահի խաւարը:

(Կը շարունակվի)